

NAGY PÉTER »MÓRICZ ZSIGMOND« C. KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

Nagy Péter kandidátusi disszertációjának nyilvános megvitatása az első ilyen jellegű alkalom volt tudományos életünkben. A magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb alakjával foglalkozó mű feletti vita nagy érdeklődést keltett és pozitív eredményekkel, meggondolkasztató problémák felvetésével járt. Jelezte az újrendszerű tudományos fokozat elnyerésével kapcsolatos magas igényt, rávilágított a marxista-leninista magyar irodalomtudomány eddigi fejlődésére, a megtett út eredményeire. A nyilvános vitát Rusznyák István, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének bevezetője után, melyben az első kandidátusi disszertáció vitájának jelentőségét hangsúlyozta, Ligeti Lajos akadémikus nyitotta meg, majd *Nagy Péter* mondotta el bevezető szavait:

Szeretnék itt egy-két szót szólni arról, hogy mi indított disszertációm témájának megválasztására. Írók műveinél, ha kissé is keresünk, az indítékok között legtöbbször ott szerepel valamilyen személyes mozzanat is, amely hathatósan közrejátszott a mű gondolatának megszületésében, az egész kialakításában. Ugyanezt a kérdést a tudományos művek esetében nem szoktuk feltenni: általában megelégszünk annak a vizsgálatával, hogy az abban felmerülő kérdések s az arra adott válaszok társadalmilag időszerűek-e, formulázásuk, megoldásuk helyes-e, megfelelnek-e a tudományos kutatás és általában a tudományosság feltételeinek? Pedig meggyőződésem, hogy szinte minden ilyen munkánál is van egy olyan személyes mozzanat, amely az alkotót éppen efelé a téma felé irányította.

Legyen hát szabad nekem röviden itt erre a személyes részre is pár szót vesztegetnem. Amikor majd négy évvel ezelőtt erőteljesebben hozzákézdtem ahhoz, hogy megismerkedjem Móricz Zsigmond életével és munkásságával, efelé nagyon sok erő hajtott. Elindított az a tény, hogy ha Móricz nem is tartozott már a »tilalmas« írók közé, de általános zavar, s e zavar okozta csend uralkodott körülötte. Alakját, műveit, ezek horderejét és aktuális harcunkban való jelentőségét még nem láttuk tisztán, és sokan inkább hallgattak a kérdésről, mintsem hogy ne tudjanak választ adni esetleg. Éreztem azt, hogy erre a kérdésre meg kell keresnem a választ, s ennek akartam minél előbb eleget tenni.

Ugyanakkor azonban dolgozott bennem a személyes elkötelezettség érzése is... — Könyvem megírása nemcsak tudományos munka volt számomra, hanem mély emberi élmény is: amit kora fiatalságomban elmulasztottam, s ami miatt sokszor és sokféleképpen furdalt a lelkiismeret, azt, úgy éreztem, ezekben az években lassan-lassan jóvátettem azzal, hogy a hajdani személyes élménytől hevítve egyre mélyebben igyekeztem leszállni Móricz Zsigmond műveinek és életének tárnáiba, hogy amit ott találok, átadhassam azoknak az egyre növekvő tömegeknek, amelyek hazánkban olvasóvá s egyre inkább Móricz Zsigmond olvasójává válnak. Művemet tudományos munkának szántam, de ugyanakkor kalauznak is; remélem, hogy az egyszerű olvasó számára is sikerül hasznosat adnom, hozzásegítve elemzésemmel egy-egy regény s az egész móriczi életmű helyesebb megértéséhez. Munkámban — az életrajz vonalán — elsősorban írói fejlődésrajtot kívántam adni, megmutatni azokat a társadalmi, történelmi erőket, amelyek Móricz Zsigmond művészetére befolyással voltak, s főként azt a hatást, amelyet ezek az erők az ő művészetében kiváltottak. Művészetének különösen azokat az elemeit tartottam fontosnak kiemelni — természetesen a többi jellemző jegyek elhallgatása nélkül — amelyek beható ismerete mai irodalmunk, elsősorban prózáink fejlődése szempontjából nézetem szerint döntőek. Dolgozatomat kezdettől fogva nem zárókönek, hanem indításnak reméltem: indításnak a fokozottabb és szélesebbkörű Móricz-kutatás felé.

Ezután Nagy Péter ismertette dolgozata vázlatát. Ezt követően Bóka László, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a disszertáció első opponense, mondotta el opponensi véleményét.

Bóka László opponensi véleménye

Nagy Péter Móríc-z-monográfiája hézagpótló munka: Móríc-z Zsigmond életművének első nagyobb szabású marxista-leninista igényű tudományos színvonalú feldolgozása. Féja Géza, Juhász Géza és Németh László felszabadulásunk előtt írott művei az úgynevezett sajátos magyar »narodnyikizmus« termékei; sem arra nem alkalmasak, hogy a tudományos kutatás elé újabb feladatokat rojjanak, sem arra, hogy akár felsőoktatásunk, akár új olvasóközönségünk igényeit szolgálják. A felszabadulás után történt ugyan kísérlet Móríc-z Zsigmond marxista-leninista értékelésére, de ezek a művek — elsősorban a »Móríc-z Zsigmond ébresztése« című emlékkönyvre és Király István úttörő jelentőségű tanulmányára gondolok — egyrészt eklektikus szempontjaik, másrészt a friss értékelésből fakadó túlzásaik okán ma már nem használhatók fel. A Magyar Klasszikusok sorozat Móríc-z előszavai viszont Móríc-z életművét nem tekintik át egészében, azok az ünnepi megemlékezések pedig, melyek Móríc-zal foglalkoznak (Révai József és Darvas József emlékbeszédeire gondolok) adtak ugyan helyes szempontokat Móríc-z új értékeléséhez, de az ünnepi megemlékezés műfajának korlátai között mozogtak. Nagy Péter monográfiája az első olyan mű, amely terjedelmében s a felvetett kérdések teljességében egyaránt méltó feldolgozása Móríc-z Zsigmond életművének. Különleges érdeme az, hogy jóllehet a tudományos monográfiák szakmai követelményeire igazodik, mégis azzal az igénnyel készült, hogy egyben Móríc-z Zsigmond életművének a széles olvasórétegek felé irányuló feldolgozása is legyen. Így Nagy Péter műve hézagpótló, a valóságos szükségletet kielégítő, a múlt szemléletével szembeszegülő s a tudományos eredmények népszerűsítését egyként szolgáló munka.

Móríc-z Zsigmond a magyar kritikai realizmusnak — Eötvös József óta — a legnagyobb alakja, kinek helyét a világirodalomban is biztosítja az, hogy talán Thomas Mann életművét nem számítva, az egyetlen olyan kritikai-realista, ki a polgári irodalom hanyatlása idején is realista tudott maradni és kései műveiben egy, a kritikai realizmus korlátain túlmutató, forradalmiság kifejezője volt. Nemzeti irodalmunkban ő jutott legmesszebb a realista ábrázolás művészi eszközeinek felhasználása terén, ő lépett túl az elbeszélő irodalomban uralkodó naturalizmuson, illetve anekdotizmuson. A típusalkotás művészetében máig sem haladta túl senki, a jellegzetes regényszerkesztési módja a lassú, szélesmedrű expozíciót követő sürített drámaiság, mindmáig el nem ért példa élő irodalmunk számára. Természetábrázolása, érzékelés képeinek szemléletessége, a nyelvi eszközökkel való jellemzés terén elért eredményei ugyancsak példamutatók.

Mit mutat meg, illetve magyaráz meg mindebből Nagy Péter műve?

Nagy Péter elsősorban azt az aspektust igyekszik megállapítani, ahonnan Móríc-z Zsigmond a társadalmi valóságot szemléli és úgy mutatja be Móríc-z Zsigmondot, mint a parasztság íróját.

Nagy Péter a régi, közkeletű (Féja, Schöpflin, Szerb Antal) magyarázatokkal szemben azt mutatja ki, hogy Móríc-z nem származása adottságát követve válik a parasztság írójává, hanem egy mindinkább tudatosabb váló politikai fejlődés következtében, ha nem is böléstalan, küzdelmes útján.

Ebből a szempontból mutat rá a Móríc-z-életmű forradalmi jelentőségére, de ugyan-csak innen leli magyarázatát műve korlátainak is. Móríc-z életművének nemcsak a régi és az új harcában elfoglalt helyén társadalomformáló erejét s emberi példaadásának máig is eleven hatását mutatja meg, hanem ezekből kifejezve értékelési irodalmi, esztétikai jelentőségét is.

A harmadik fejezetet (Az individuuum kivirágzása) méltatva Bóka László a következőket mondotta: Ennek a fejezetnek elkülönítését Móríc-z pályafutásának első, fölfelé ívelő szakaszától s így bizonyos értelemben középpontba állítását, két dolog teszi indokolttá. Egyrészt az, hogy 1919 válaszó jelentősége egy nagy író életművének tükrében így sokkal plasztikusabban domborodik ki, másrészt így világosabban tud rámutatni arra az újdonságra, amely Móríc-z alkotóművészetére döntő befolyást gyakorolt: megismerkedett a dolgozó néppel mint politikai hatalommal. Egyben bőven mód nyílik arra, hogy Móríc-znak a forradalom bukása utáni fejlődését érthetőbbé tegye annak ábrázolásával, hogy Móríc-z a forradalmak alatt sem jutott el a szocializmus jelentőségének teljes felismeréséhez. Fény derül arra, hogy fejlődése már a forradalom alatt, a Tanácsköztársaság uralmának idején megakadt, hogy a nyugati imperialista hatalmak intervenciója megzavarta és az osztályellentéteket hamisan feloldó nacionalista összefogás, megbékélés tévútjára vezette. Bizonyára tetszetősebb lenne Móríc-z pályájának második felét pusztán az ellenforradalom brutalitásával magyarázni s látszólag több melegséget találhatnánk így Móríc-z számára. De ez csak látszat. Móríc-z magatartása a forradalmak alatt nem szorult mentésre, a forradalmak utáni útkeresését sem szükséges mentetgetni. A forradalmak alatt eljutott odáig, ameddig az pályafutásából természetesen következett — kevesen jutottak el odáig, mint ő! — s a forradalom bukása után, ha útja egyenesét nem is lelte meg mindjárt, a kevés becsületesek közé tartozott. (E tekintetben

talán csak Juhász Gyula állítható mellé.) Éppen a forradalmak alatti megtorpanása s a forradalmak bukása utáni megrendülése, tehát a reális helyzet feltárása teszi még megbecsülendőbbé hűségét s ez növeli meg értékét annak a harcnak, melyet a fasizmus idején, annak ellenében, megharcolt.

A kötet második fele három hatalmas fejezetben vezet végig Móricz írói fejlődésének második szakaszán (Uri muri; Betyár; A mi írónk). Ez a monográfia testesebb része, annak jeléül, hogy Nagy Péter nem esett bele annak a vulgarizáló felfogásnak csapdájába, mely abból kiindulva, hogy Móricz életművének első szakasza egyenes vonalúbb, zavartalanabb fejlődést mutat, nem ismeri fel, hogy pályájának második felére esnek Móricz legjelentősebb, a mi jelenünk felé mutató alkotásai, hogy itt van Móricz pályájának súlypontja... — Éppen ezért sikerült neki Móricz életművének egy olyan végső értékelése, mely nem fedezi el a mű végzetes korlátait, ezért tudja kijelölni helyét nemcsak a hazai, hanem a világirodalomban is, Ady és József Attila között, illetve Gorkij megett, de egyébként mindenki, bizonyos vonatkozásban Thomas Mann előtt is. Félreérthetetlenül mutat rá arra, hogy Móricz egy forradalom érett osztálybázisáról jutott el a tevékeny hazaszeretet (népszerűtet) és az emberszeretet (harcos humanizmus) magasára.

Persze élismerésünk nem fenntartás nélküli. Néhány alapvető elvi kérdésben s néhány részletmegoldásban nem könnyű elfogadnunk Nagy Péter felfogását.

Irodalomtörténetírásunk egyik jellegzetes hibájaként szoktuk emlegetni, hogy szakmunkáink az irodalomtörténeti kutatást a történettudomány példatárává degradálják: az írók csupán mint osztályhelyzetük kifejezői kapnak hangot s így ábrázolásuk sematikusává válik, a művek nem művészi sajátosságukban, hanem csak direkt politikai tartalmuk szerint osztályozódnak s így értékelésük vulgarizáló eljárás. Nagy Péter irodalomtörténetírásunk egy kevésbé emlegetett, de nem kisebb hiányosságára hívja fel figyelmünket: az irodalomtörténeti ábrázolás *történeti* jellegének elsikkadására.

Ezzel kapcsolatban Bóka László utal arra, hogy Nagy Péter néhány sommás mondatban összefoglalja a tárgyalt korszak történeti problematikáját vagy még egyszerűbben idéz néhány mondatot valamelyik történeti kézikönyvből a korszaket összefoglaló jellemzésére. Mintha az irodalomtörténeti sematizmustól és vulgarizálástól való féltében ki akarná dobni a történelmet kosarából, a kortörténetet válik művében sematikusává, vulgarissá. Másodszor abban nyilvánul meg a történeti ábrázolás hiánya, hogy az irodalomtörténeti fejlődés is háttérbe szorul, utalásokká, jelzéseké szűkül, függetlenül a magyar irodalom történetének egészétől, a Móricz korának irodalmi mozgalmaitól. Nagy Péter utalásai, jelzései helyesek, amint fentebb megállapítottam, helyesen jelöli ki Móricz helyét irodalmunk történetében, de nem ábrázolja meggyőzően Móricz helyét a fejlődés folyamatában. Ennek következménye harmadjára az, hogy Móricz írói fejlődése túlságosan autochton fejlődésnek tűnik fel, illetve individuális motívumokkal magyarázódik. Utóbbira különösen jellemző Ady és Móricz viszonyának ábrázolása.

Irodalomtörténetírásunk egyik aggasztó jelensége az, hogy nincs filozófiai perspektívája. Az irodalomtörténeti vulgarizálásnak és szimplifikálásnak egyik forrása az az értetlen közöny, amellyel irodalomtörténetíróink elfordultak az egyes korok filozófiai eszmévilágától. Lehet-e a »Sárány« hősét vagy az »Isten háta mögött«-et, a regény sajátos relativizmusát, Nietzsche említése nélkül tárgyalni? Lehet-e Móricz regényeinek naturalista vonásait a naturalizmus filozófiai értelmezése nélkül egészségesen megvilágítani? Értelmezhető-e Móricz életművének paraszti korlátozottsága a narodnyikizmus problematikájának felfedése nélkül? Vajjon érintetlenül hagyta-e Móricz Zsigmondot, éppen az »Erdély« megalkotásánál, a pozitívizmus és a szellemtörténet hamis alternatívája? A tények, az a fogadtatás, amiben éppen a »Magyar Szemle« részesítette Móricz regényét, nem erre mutatnak. Vajjon helyes-e szemethúnyni afelett, hogy a kor parasztregegyeinek van egy egybehangzó biológiai-vitális-exisztenciális jellege? Nem elegendő figyelmeztetés-e a »Fáklya« arra, hogy Móricz elmékedései mögött meghatározott filozófiai elméletek után tapogassunk? — Ezek olyan kérdések, melyekre Nagy Péter monográfiája adós maradt a felelettel.

A sajátos esztétikai kérdések felvetése terén sem elégít ki Nagy Péter monográfiája... — Vajjon (pl.) nem akkor jutunk el egyik központi problémánkhoz, a típusalkotáshoz, a tipikus jelenségek ábrázolásának megértéséhez, ha nyomon követjük azt az alkotó folyamatot, ahogyan az író az egyedi és egyszeri élményektől eljut az általánosító tipizáláshoz? Vajjon nem ez az elemző munka hiányzik irodalomlemelésünkben, vajjon nem ennek híján topogunk még mindig egy helyben Engels, Lenin és Malenkov megállapításainak említésénél?

Bizonyosfokú esztétikai érdektelenségre mutat az a körülmény is, hogy Nagy Péter monográfiája meglehetősen mostohán bánik a műfaji kérdésekkel. Móricz Zsigmond épp olyan vízvonalasztó szerepét tölti be a magyar novella, regény és drámairodalomban, mint Ady a lírában, — műfaji tekintetben is. Móricz nemcsak Jókai, de Tolnai és Mikszáth után is éles

fordulat (például az anekdotizmus kérdésében) és — amivel Nagy Péter a legmostohabban bánik! — a magyar dráma történetében elhatározó szerepe van.

A monográfia megalkotásában is akad néhány egyenetlenség. Az első fejezet és a későbbiek között mutatkozik bizonyos stílusterés. Az első fejezet esszészerűsége és a későbbi fejezetek tanulmány-stílus nem illik szervesen egybe. Az első fejezetben az életrajzi adatok sokkal nagyobb súlyt kapnak, mint a későbbiekben, viszont adatközlése sokszor kevésbé exakt, mint a későbbiekben, visszakísért a multból az intimus, irodalomértő befelé utaló glosszázó hangja, túl sok benne az ismertnek vélt adatokra való utalás s kevés a félreérthetetlen adatközlés. Általában: az egész művön végighullámszik az életrajzi monográfia és az értékelő monográfia közötti ingadozás. (A helyes megoldás természetesen a kettő egybeolvasztása lenne!)

Fentebb említettem, hogy néhány részletkérdésben nem értek egyet Nagy Péter felfogásával. Ezeknek részletes kifejtése a mű egészének értékelését nem befolyásolja... — Ennél fontosabbnak tartom azt, hogy rámutassak Nagy Péter Móricz értékelésének egy olyan bizonytalanságára, amely pozitívan értékelhető s amely a disszertáció megvédése körüli vitának kardinális kérdése lehet. Ez a bizonytalanság Móricz irodalomtörténeti helyének kijelölése terén mutatkozik. Nagy Péter kandidátusi disszertációja félreérthetetlenül leszögezi azt az álláspontot, hogy Móricz Zsigmond életműve »Nem tudja megadni az ország egészének képét, mert művéből, mint szemléletből is hiányzik a döntő tengely: a munkásosztály szemlélete, s a munkásosztály hivatásával, szerepével számot vető társadalomábrázolás«. Ezen az elvi alapon állapítja meg, hogy Ady és József Attila mellett Móricz Zsigmond »egy hajszálnyira« mindig lemarad és »saját korszaka magyar irodalmának reprezentatív alakjává magasodik«. Ezekkel a tételekkel, melyek egyébként megegyeznek a közfelfogással, Nagy Péter monográfiájának egésze nem hangzik egybe... — Nagy Péter felfogását nyilván az béklyózza le, hogy regényében az úgynevezett »extenzív totalitás«-t keresi s mivel nem meri beérni az »intenzív totalitással«, illetve azzal, hogy egyetlen kérdés beható felfejlesztése pótolhatja a társadalmi kép extenzív ábrázolását, izlése, lelkesedése ellenére sem meri Móriczot kora reprezentatív alakjává tenni.

Az Ady utáni korszaknak három főkusza van: Móricz regényei, József Attila lírája és Révai József tanulmányai. Ezek nagyjából egyenrangiak. Nagy Péter tételeiből nem ez tűnik ki, de értékelésének elemei erre mutatnak. Nem helyesen értékeli, illetve formulázza de helyes ösztönrel keresi a megoldást. Vajjon pusztán annak a ténye, hogy Móricz — minden paraszti korlátozottsága ellenére — egy antifasiszta forradalmiságra utal életműve legjelentősebb részével, nem elegendő arra, hogy kora legnagyobbjai között foglaljon helyet? Ez az az aspektus, melyből nézvést a kitűnő Thomas Mann életművénel is fontosabbá válik működése, jóllehet Thomas Mann teszi a polgári kritikai-realisták között a leghatározottabb lépést a Szovjetunió jelentőségének elismerése terén.

Nagy Péter monográfiáját irodalomtörténetírásunk egyik legjobb alkotásának tartom, és javaslom, hogy bocsássuk megvédésre.

Nagy Péter válasza Bóka László bírálatára

Sok mindenben egyetértek azzal, amit Bóka László hiányosságként megemlített. Így egyetértek vele abban, hogy művemben nem sikerült mindenütt biztosítani annak kellő történeti tárgyalását.

Opponensem bírálatában, a történeti ábrázolás hiányosságaival szoros kapcsolatban, helyesen beszél művem fogyatékoságairól az irodalomtörténeti folytonosság, fejlődés ábrázolása terén. Móricznak nagy elődeivel: Keménnyel, Jókaival, Mikszáthtal, Tolnaival való kapcsolatára több helyütt utalok munkámban, azonban ezeket a kapcsolatokat részletesen nem fejtem ki sehol, s ez kétségtelenül művem legsúlyosabb gyengéi közé tartozik. E téren azonban — úgy vélem — a hallgatás sokszor jobb, mint az elhamarkodott, kellő kutatásokkal alá nem támasztott, felületes általánosítás. Ahhoz, hogy pontosan meg tudjuk jelölni: mi az, amiben Móricz adósa nagy elődeinek, mi az, amiben esetleg ma még előttünk is rejtett vonásait, tulajdonságait fejleszti tovább, bontakoztatja ki, s mi az, amiben messze túl lép rajtuk, — ahhoz meggyőződésem szerint egy ember egyetlen munkája nem lehet elegendő.

Móricz irodalomtörténeti helyének kijelölésével kapcsolatosan veti fel opponensem Móricz és Ady viszonyának kérdését. Szerinte kettejük barátsága az éni munkámban csak »individuális motívumokkal magyarázódik«, s azt kéri számon, hogy »miért ismerte fel Móricz az első perczben Ady jelentőségét, mi kötötte Adyhoz sűrű tartó elvi hűséggel?« A magam felfogása szerint művem éppen nem individuális motívumokkal, hanem elvi okokkal magyarázza meg a két kortárs-zseni kapcsolatát. Hiszen éppen arról beszéltek, hogy Móricz nem találhatott a hangjára mindaddig, amíg meg nem érezte, hogy »Magyarország terhes volt a demokratikus

népforradalommal, s hogy ezt még az alkotáshoz szükséges tudatossági fokon sem képes látni mindaddig, amig nem ismeri meg Ady költészetét.

Mélyen egyetérték opponensemmel abban, amit művem — és általában a magyar irodalomtörténeti kutatás — és a filozófiai diszciplína mostoha viszonyáról mondott. Valóban, magamnak is hibája, mondhatni mindnyájunknak hibája, hogy oly kevéssé vesszük számba az irodalomtörténeti problémák filozófiai vetületét, illetve a filozófiai irányzatok, divatok befolyását és hatását az egyes írók s egyes irodalmi irányzatok útjára, fejlődésére, esetleg befulladására.

Nem értek ennyire egyet opponensemmel abban, amit a sajátosan esztétikai kérdésekkel kapcsolatosan mondott. Véleményem szerint nem a műfaji kérdések iránti érdektelenség jellemzi művemet — mint inkább az, hogy a műfaji kérdéseket s ezek tisztázását nem próbálom összefogni, hanem hol itt, hol ott, ahol az életmű s a konkrét anyag lehetőséget nyújt számomra, tárgyalom — sokszor nem is eléggé általános érvénnyel. Inkább a tömörítés és kellő általánosítás hiánya az, amely — érzésem szerint — művem hibája, mint az érdektelenség.

Munkámnak ez a gyöngéje azonban szintén egy műfaji gondból keletkezett: saját könyvem műfajának gondjából.

Másik kifogása, hogy mostohán bánok Mórícz drámaival, holott azoknak elhatározó szerepük van a magyar dráma történetében. Ennek az állításnak az első fele teljesen igaz. Mórícz drámaival szándékosan nem foglalkozom érdemben e könyvben, s ezt világosan le is szögeztem, mindjárt a *Sári bíró*-ról szóló rész után. Nem foglalkozom velük azért, mert megítélesem szerint Mórícz drámái nem gazdagítják azt a képet, amelyet az emberről és a művészről egyéb alkotásai elemzése során kialakíthatunk; nem foglalkozom azért, mert véleményem szerint a móríczi drámák nem mennek túl sem gondolatilag, sem művészi megformáltság tekintetében prózai írásain, hanem innen maradnak azokon.

Az esztétikai problémákkal kapcsolatosan opponensem szememre veti azt, amit az élmény és alkotás viszonyáról írtam. Mindaz, amit elmond, mélyen elgondolkoztató; ugyanakkor azonban a jelenlegi helyzetben meg vagyok győződve a magam álláspontjának helyességéről... — És mégis igen meggondolkoztató figyelmeztetésnek tartom azt, amit ezzel kapcsolatosan Bóka László mondott. Irodalomtudományunknak még ki kell alakítania, azt hiszem, azokat a módszereket, amelyekkel az ilyen pozitív tények kutatását valóban eredményessé teheti, azokat a módszereket, amelyek felhasználásával a pozitív tények kutatása nem öncél, hanem valóban a tipikus megformálás alkotói folyamatának megfigyeléséhez, elméleti általánosításához vezethet.

A Bóka László által felvetett kérdés elméletileg teljesen jogosult, izgalmas probléma. Könyvem egy-egy helyén, mint a *Galamb papné* esetében, a *Fáklyánál* vagy a *Kiseredei angyaloknál*, a *Rab oroszlámmál*, a *Csibénél* stb. utalok is a valóság egyes, általam ismert elemeire, amelyeknek transzponálásából született az irodalmi alkotás.

Műve szerkezetét elemezve Nagy Péter a Mórícz életmű szakaszairól beszélt: A mű gerincét, terjedelemben és jelentőségében is legnagyobb részeit alkotó három fejezet világosan három nagy szakaszra bontja Mórícz életét, életművét, követve ebben azt a periodizálást, amelyet Révai József adott Mórícz-jubileumi beszédében: 1908-tól 1918-ig az általános demokratikus, 1920-tól 30-ig a kritikai realista és 1930—42 között a népforradalmi út keresésének szakasza... — Opponensem viszont a mű szerkezetének ismertetése közben — bár nem tiltakozik az én beosztásom ellen elvi vagy gyakorlati megfontolások alapján — lényegében csak két szakaszt lát Mórícz írói fejlődésében, az 1919 előtti és utáni periódust... — Meggyőződésem — s azt hiszem, ehhez munkám elegendő bizonyító anyaggal is szolgál, — hogy az 1929—32-es nagy gazdasági válság olyan mélyreható változásokat hozott a magyar dolgozó tömegek s a magyar uralkodó osztályok életében egyaránt, hogy ezek iránt egy, a néppel annyira együtt élő, lélekző író, mint Mórícz Zsigmond nem maradhatott közömbös; a népnomor és a forradalmi hullám fellendülése, a fasizmus gyors előretörése és a közelítő, majd kitörő világháború olyan mélyreható változásokat hoztak gondolkodásában, amelyek művészi alkotásaiban is megjelentek, s amelyek külön meghatározható jegyeket mutatnak, jogosan választhatók külön az előző korszak művészi törekvéseitől és megformálási módszereitől, anélkül természetesen, hogy ez a világlátásbeli és művészi módszerbeli változás valamiféle törést jelentene Mórícz művészetében.

Bírálom joggal veti fel azt, hogy én lényegében az extenzív totalitást kérem számon Mórícztól, amikor azt mondom, hogy nem tud a társadalom teljes képének ábrázolójává válni; ugyanakkor nem egy regényével kapcsolatosan állapítom meg, hogy az valójában az egész ország képévé tágul. De nem tudtam, s ma sem tudok abból a dilemmából kikerülni, hogy lehet-e a társadalom teljes, hű és reális ábrázolásáról beszélni a XX. század első felében annál az írónál, aki ugyan irodalmunkban példátlan mélységgel és gazdagsággal ábrázolta a

korszak egyik alapkérdését, a paraszti nyomorúság és a nagybirtokos urak ellentétét, de akinek nem, vagy alig volt szeme és szava a korszak másik alapkérdése, a proletariátus és a kapi-
'alista tőke antagonizmusa számára? Lehet-e a társadalom hű képe egy olyan életmű, amely-
ből hiányzik a proletariátus — abban a korszakban, amelyben már fennáll a Szovjetunió,
amelyben él, dolgozik, harcol a Kommunisták Magyarországi Pártja? Munkámban erre a
kérdésre lényegében nemlegesen válaszoltam, azért helyeztem el Mójcot úgy, ahogy oppo-
nensem körvonalazta; az ő kérdéfeltevése ebben a meggyőződésemben újra megingatott,
s remélem, hogy a kérdésre adandó végleges válasz kialakításához a vita további menete is
hozzá fog segíteni bennünket.

Nagy Péter választát követően Király István, az irodalomtudományok kandidátusa,
a disszertáció második opponense mondotta el véleményét.

Király István opponensi véleménye

Nagy Péter monográfiájának legnagyobb érdeme, hogy fő vonalaiban hű és igaz képet
ad Móricz Zsigmondról. Értékelésének alapelvei az igazságra tapintanak... — Nagy hozzá-
értéssel és felkészültséggel oldotta meg irodalomtörténetírásunk egyik legfontosabb kérdését,
Móricz Zsigmond értékelésének kérdését. Ebben látom monográfiájának fő érdemét. Tanul-
mányának részlet értékei közül csak néhányat ragadok ki. Polemikus éllél választom ki őket.
A monográfiának azokat az érdemeit említem, amelyeket némileg példamutatónak érzek.

Ilyen először is a műelemzések gazdagsága és sokasága... — Érdeme a monográfiá-
nak az életrajzi anyag gazdagsága, Móricz emberi egyéniségének hű rajza... — Végül kiemel-
ném a könyv stílusát. Irodalomról szólni csak irodalman lehet; Nagy Péter tudja ezt: stílu-
sának van ereje, hőfoka, vannak színei. Érdemként kell ezt hangsúlyozni, holott magától érte-
tődő lenne. Elég elolvasni azonban néhány történelmi és irodalomtörténeti tanulmányt, hogy
lássuk: mennyire nem magától értetődő még ez.

Móricz elődeihez való viszonyát elemezve Király István több bíráló megjegyzést tesz:

a) Nagy Péter túlságosan elszakítja egymástól Móricz Jókai és Mikszáth nyomán
haladó korai fejlődési szakaszát (1900—1908) és a későbbi, a saját hangjára rátalált Móricz
Zsigmondot. Mi más ez, mint a lebecsülése annak a hagyománynak, amelyben Móricz bele-
nőtt, amelyet örökre kapott.

b) Nagy Péter abban a kérdésben, hogy Móricz kritikai realizmusának a dzsentri-
téma áll középpontjában, csak speciális Móricz-problémát lát, mint ilyet próbálja megvá-
laszolni: nem veszi észre, hogy ez a probléma kritikai realizmusunk s általában a XIX.
századi regényirodalmunk egészének a problémája. Megint nem látja a kapcsolatot Móricz
és elődei között.

c) Az összefüggés szem elől vésztésére utal az is, hogy Móricz elbeszélő művészeté-
nek néhány sajátosságát, mint például a drámaiság, a novellisztikus szerkesztés stb. Móriczon
belül maradvá próbálja megoldani. Nem veszi észre; hogy ezek a kérdések prózairodalmunk
egész fejlődését számbavevé válaszolhatók meg csak helyesen.

Ezek a kiragadott problémák mutatják, hogy Nagy Péter helytelenül értékeli némiké-
pp irodalmunk folytonosságát, helytelenül látja Móricz viszonyát elődeihez, konkrétan Jókai-
hoz és Mikszáth-hoz. Elvontan igaz az a tétel, hogy Móricz forradalman újat jelentett a magyar
próza fejlődésében. De rögtön hamissá válik s eltorzul, ha ez az elvont igazság úgy konkrétí-
zálódik, hogy semmi köze se volt az előző fejlődéshez, ha Móriczt szembeállítjuk Jókai-
val és Mikszáthtal... — Nem látja és nem hangsúlyozza, hogy irodalmunk fejlődésének való-
ságos képe nem az, hogy a Jókai, Arany, Mikszáth után tátongó szakadék, nagy úr, s majd
mindettől függetlenül, sőt ezt az örökséget tagadva, nyugati hatásokra indul meg egy új
polgári-városi színezetű irodalom. Épp ellenkezőleg: szoros szál köti össze a századelő leg-
nagyobb íróit az előttük járó nagy klasszikusokkal.

Alapjaiban helyesen látja Nagy Péter a kor irodalmi háborúságainak frontvonalait,
de mintha némileg itt is eltolódna a hangsúly. Szinte egyforma súlyú ellentétet konstruál
egyrésről Móricz és a hivatalos irodalom, másrésről Móricz és a Nyugat esztéta-szárnya
közé. Csak azt veszi észre, amiben szembenállt Móricz Babitsékkal, s szem elől veszi, amiben
szövetségesek voltak... — Irodalomtörténetírásunk Babits, Kosztolányi s általában a
Nyugat esztéta íróinak értékelésében csak végleteket ismer, s Nagy Péter is végleteket
gondolkodik. Meghamisította a valóságot az a szemlélet, amely Babitsot akarta megtenni
a XX. század magyar irodalmának reprezentatív alakjává. De torz és egyoldalú az a szemlélet
is, mely ez ellen harcolva szinte minden értéket megvon Babitsól. S Nagy Péter belesik
ebbe a hibába. Holott a végletes, elnagyolt megfogalmazások csak zavart okoznak.

Móricz pályája első szakaszának kérdéseit boncolva Király István megjegyzi, hogy:
Nagy Péter túlértékeli az első szakasz Móriczában a kritikai realitást. Könyvének itt van a
legtöbb bizonytalankodó, elnagyolt része. Belemagyarázóan, sokban vulgarizálva értelmezi

pl. a Hét krajcárt. Szerinte a Hét krajcár a kizsákmányolás kiváltotta munkásszolidaritás novellája. »Tulideologizálja«. Turi Dani végső, anarchista, céltalan tettében nem korlátot, hanem erényt lát: a feudalizmus elleni paraszti forradalmiságot. A forradalmak előtti Móricz kritikai realista látásának túlhangsúlyozását mutatja a Jószerencsét Rasovszkyjának és a Fáklya Matolcsy Miklósának értékelése. Nagy Péter elemzésében túlságosan nagy a távolság ezek között a hősök és az író között, — indokolatlanul megnöveli mindkét regény bíráló tartalmát.

A történelmi elemzés hiánya Móricz pályájának második szakasza tárgyalásánál is megboszulja magát: Nincs tisztán, világosan megválaszolja: milyen történelmi élmények értetik meg Móricz kritikai realizmusának kibontakozását. S hiba az is, hogy Nagy Péter elképzelésében szinte töretlennek, egyvonalúnak látszik Móricz pályája 19 és 30 között, holott törések: hullámvölgyek voltak benne.

Az Erdély értékelése: Ez a kérdés szerintem Nagy Péter Móricz tanulmányának egyik legvitathatóbb pontja. Az Erdélyre valóban jellemző a történelmi atmoszféra nagyerejű művészi megjelenítése, de nem jellemző rá — s ebben téved Nagy Péter — a történelem belső menetének mély megértése... — Mi Nagy Péter szerint az Erdély főmondanivalója? A feudalizmus és a polgárosodás erőinek a harca; egy kispolgári demokráta álláspont fordul itt szembe a feudális erővel. Szerinte Báthory alakjában a feudális oligarchiának, — azaz történelmi áttételen át kora ellenforradalmi urának országot pusztító eszelenségét leplezte le Móricz. Báthory és Bethlen ellentétében a feudális úri hanyavetiség és a polgári építőmunka ellentétét rajzolta meg.

A regény-adta anyagon kívül igénybe veszi Nagy Péter Erdélyről alkotott koncepciója igazolására Móricz cikkeit, másjellegű megnyilatkozásait is. De történelmietlenül. Főérvként egy 1935-ben íródott cikket idéz. Móricz azonban a Tündérkert-et 1921-ben írta, s mennyit változott közben a magyar élet, mennyit változott Móricz. Miért nem azokat az érzéseket, hangulatokat nyomozta inkább Nagy Péter, amelyek a Tündérkert írása idején 1921-ben éltek Móriczban? Miért nem olyan cikkek világnézeti mondanivalójára támaszkodott, mint pl. a Vérig vágó erkölcsi sarkantyú vagy a Julius Caesarról írt Móricz kritika? Mennyire tisztábban jelezték volna ezek a cikkek azt a talajt, amelyben a Tündérkert fogant. Kételemek éltek ekkor Móriczban: megváltoztathatja-e az életet a nagy álmódok nagy száguldása, a forradalmak vihara. Keresett valami óvatosabb »józanabb, realisabb« utat. Igaz: kispolgári liberális demokrizmus kap hangot az Erdélyben, de ennek a kispolgári demokrizmusnak kétféle vágott az éle — nemcsak a feudális úri osztályok ellenforradalma, hanem a nagy álmódok csinálta forradalmak ellen is. Nemcsak a józan építőmunka volt itt szembeállítva az esztelen pusztítással, hanem a megalkuvó reformista út is, a forradalmi úttal. Nemcsak bírálat van a Tündérkertben, hanem kételem, kiábrándulás, pesszimizmus is. Elvászthatatlanul egybefonódik a kettő.

Később Király István Móricz népiségének néhány problémáját fejtegette: Irodalmunk egyik legjellemzőbb sajátja, egyik legszebb megkülönböztetője a népisége, közelsége a nép életéhez, s ami elvászthatatlan ettől: humanista optimizmusa, élet és emberszeretete, hite az emberben, hite a népben. A világirodalom nagy irodalmi közül talán csak az orosz irodalom hasonlít ebben a miénkhez.

S megvan ez a sajátos népiség Móricz Zsigmond művészetében is. Igaza van Nagy Péternek, ideológiailag nem tudta Móricz átfogni maradéktalanul korát, de kevés író van, aki annyira közel élt volna a néphez, annyira belülről ismerte volna a népet, s annyira hitt volna a népben, mint ő. S ezt nem látja eléggé Nagy Péter. Néhány kérdést ragadok ki, amely mutatja ezt.

Nagy Péter Móricz idilljei közül csak a szegényparaszti környezetben játszódó s így közvetlenül társadalmi mondanivalót hordozó Pillangót értékeli igazán. Elutasítja viszont — szinte maradéktalanul — az olyan szép, megkapó idilleket, mint a Harmatos Róza, vagy a Kerek Ferkó... — Nem paraszti környezetben, nem népi környezetben játszódnak ezek a regények? De az érzések, amelyeket felragyogtatnak: népi érzések. A népdalok lelke szólal meg bennünk. Nagy Péter nem veszi ezt észre: eltorzul kezén a két mű értéke.

Móricz népiségének, népközelségének szemelőlvesztésével elszegényíti itt-ott Nagy Péter Móricz kritikai realizmusát is. Így például a Fáklya, a Szegény emberek vagy a Boldog ember értékelésében... — Fontosnak tartom Móricz népközelségének, népiségének ilyen erős hangsúlyozását. Nemcsak azért, mert multunk nagy irodalmának nevelőerejét csak ezt látva tudjuk igazán felszabadítani. Fontosnak tartom ezt a kérdést jelen irodalmunk szempontjából is. Irodalmunk csak akkor lesz valóban pártossá, ha tovább viszi, tovább fejleszti multunk irodalmának ezt a nagyszerű népközelségét, népiségét. Pártosság és népiség elválaszthatatlanok egymástól. Ahhoz, hogy irodalmunk igazán pártos legyen, kevés az, ha az író ismeri a marxizmus nagy igazságait, kevés az, ha megvan benne a társadalom problémái.

nak, a nép életének áttekintéséhez szükséges eszmei, gondolati magaslat. Az igazi pártossághoz egy ugyanolyan, sőt sokkalta nagyobb népközelség is szükséges, mint amilyen Móriczra és a magyar népi többi nagy írójára jellemző.

Nagy Péter koncepciójának egyik alapvető, az egész művet végigkísérő elve: Móricz nem nöhetett saját korszaka irodalmának reprezentatív alakjává, realizmusa szükségszerűen töredékes és elvetélt maradt, mert nem tudta kiküzdeni magának a proletár osztályálláspontot. Kérdés, hogy helyes-e így ez a tétel? Tény az, hogy az imperializmus korában, a proletárforradalmak idején, a szocialista realizmus a legmagasabb fokú realizmus. De következik-e ebből, hogy bizonyos konkrét történelmi viszonyok között, mint például a magyarországi ellenforradalmi korszak, a kritikai realizmus eszközeivel már nem lehetett elérni nagy reprezentatív írói magaslatokra?... — Igaz, hogy Móricz Zsigmond nem volt szocialista realista, de ebből nem következik, hogy realizmusa »töredékes«, problematikus realizmus volt: mint kritikai realista nagyot, átfogót, reprezentatív tudott alkotni, s alkotott is.

Nagy Péter válasza Király István bírálatára

Köszönöm Király István tüzetes és elmélyedő bírálatát, amely egyes pontjain meg- egyezik Bóka Lászlóval, más pontokon pedig ellentétes első opponenseni állásfoglalásával; meggyőződésem, hogy az így felmerülő kérdések feletti vita mindnyájunkat előbbre fog segíteni.

Nem értek egyet opponensemvel abban, amit Móricz és a Nyugat esztéta szárnyának viszonyáról, illetve az arról művemben adott képről állít. Továbbra is fenntartom, hogy helyes volt élesen meghúzni a határvonalat Móricz és az esztéta szárny között. Egyáltalán nem hiszem, — amint az opponensem szavaiból közvetett módon kiténik — hogy Móricz valahol középen állt volna, Ady és Babitsék között.

Opponensem észrevételeinek egy jelentős része foglalkozik Móricz Zsigmond fejlődésének kérdéseivel. Kifogásolja azt az összképet, amelyet Móricz írói pályájának első szakasza — művem második fejezete — végén adok. Észrevételével teljesen egyetértek. Ez az összefoglaló valóban helytelen: ahelyett, hogy Móricz művészetének bizonyos állandó elemeit hangsúlyoznám, itt élesebben és világosabban kell meghatároznom éppen ennek az első korszaknak a jegyeit, sajátosságait, elsősorban azt, hogy mit jelent — világánzetileg, művészetileg — Móricz fejlődésének általános demokratikus szakasza, mit jelent ezen belül, hogy felépésétől kezdve a parasztság írója.

Ugyanakkor nem érthetek egyet abban, hogy e szakaszban túlhangsúlyozom Móriczban a kritikai realitást. Nem tagadom, e korszakában is már határozottan keresem és így ek-szem kimutatni azokat az elemeket, amelyek majd Móricz fejlődésének második korszaká-ban, 1920 és 1930 között fognak kibontakozni. De ugyanakkor már itt is keresem és hangsúlyo-zottan mutatom ki azokat az elemeket, amelyek valóban széles kibontakozáshoz, általános érvényhez csak a harmadik periódusban, 1930 után jutnak.

Opponensem a *Tündérbéti* értékeléséről mondott végkövetkeztéseiben azt állítja, hogy az a kritika, amely a Báthory-Bethlen ellentét pártban megnyilatkozik, kétélű volt: Báthory alakja ugyanakkor vágott a feudális úri osztályok ellenforradalma felé, amikor a nagy álmodók csinálta forradalmak ellen is. S ennek megfelelően Bethlen alakja nemcsak a józan építőmunka, hanem a megalkuvó reformista út is. Ez a felfogása egy lépéssel közelít az én felfogásom felé: korábban csak azt ismerte el, hogy Báthory alakja a forradalmi út kifejezése, ezen keresztül Móricz forradalom utáni megtorpanása nyilatkozik meg. Most már kettősséget enged meg az alakban: a forradalmi út és az ellenforradalmi út kritikája egy-szerre Báthory alakja, az ő felfogása szerint. Elfogadható-e ez?

Korábbi értelmezését azzal utasítottam el, hogy Móriczról, akiről tudjuk, hogy a forra-dalomhoz sem szóban, sem írásban soha hűtlenné nem lett, ha nem is nagyon hitt egy forra-dalmi kibontakozás lehetőségében, erről a Móriczról elhíhetetlen, hogy — ha bármilyen súlyos sérülése is volt a forradalom bukása — ennyire szembefordult volna azzal, s hogy képes lett volna mindezt az esztelen kártevést, öncélú pusztítást, amit Báthory alakjába halmoz, áttéte-lesen a forradalomnak tulajdonítani. Ez a forradalom megrágalmazása lett volna, amelyre Móricz sohasem volt képes, és jól tudjuk, hogy az ő prózájára is állott az, amit Ady a maga költészetéről mondott éppen Móricz Zsigmondnak: »Én-fajta versekben az ember nem kertel«...

Király István látszólag az én felfogásomnak tesz koncessziót újabb magyarázatával, azonban megítélésem szerint ez a magyarázat még veszedelmesebb, mint volt. Ha Báthoryt mint a forradalmi út dezilluzionált kritikáját fognák fel, ez ugyan igen súlyos szépséghibája lenne Móricz fejlődésének, szegyetlenjes megtorpanása lenne az embernek és a művésznek egyaránt, de erről az álláspontjáról lenne még mindig út tovább, előre; elképzelhető lenne saját álláspontjának újabb revíziója, újabb közeledés a forradalmi állásponthoz. Mint mondtam,

erre a felfogásra nincsen szükség, ezt a magyarázatot nem teszi szükségessé és nem indokolja semmi. . . . Nagy Péter a továbbiakban eredeti felfogása mellett hoz fel újabb érveket, majd a Móricz népiségével kapcsolatos észrevételekre válaszol.

Opponensem észrevételeinek jelentős része azzal foglalkozik, hogyan látja művem Móricz Zsigmond népiségét, illetve e téren milyen hibákat követtem el.

Király nem ért egyet Móricz korai idilljeinek, a *Harmatos rózsának* és a *Kerek Ferkónak* a tárgyalásával. Úgy látja, hogy »szinte maradéktalanul« elutasítom mind a kettőt. Szei-ntem ez az ítélet nem igazságos. Mind a kettőben kiemelem a tiszta, szép, emberi érzelmek találó és mély rajzát, amely számunkra ma is élvezetessé teszi ezeket a műveket. Igaz viszont, hogy többet is számonkérlek tőlük, s erre a nagyobb számonkérésre kényszerít a művek saját, belső problematikája, de kényszerít az is, hogy megmutathassam azt a fejlődési utat, amelyet — a *Harmatos rózsától* a *Pillangóig*, vagy éppen a *Rózsa Sándorig* — Móricz maga ezen az úton megjárta.

Móricznak nincs szüksége arra, hogy szemlélete korlátait, művészete gyöngéit elken-dőzzük, hogy a »népdalok lelke« kedvéért hallgassunk azokról az éppen nem előremutató vonásairól, amelyek műveiben hol itt, hol ott bukkannak fel. Ezeket kimutatni feladatomnak éreztem, s feladatomnak érzem ma is: éppen azzal szolgálom a magyar irodalom ügyét, ha nem csinálók Móriczból mítikus hőroszt, hanem emberi és művészi valóságban ábrázolom: így is olyan súllyal billen a mérleg az ő javára, mint egyetlen más prózáírónknál sem.

Nagy Péter válaszát a következő szavakkal zárta: Válaszomban talán a nálunk megszokottnál nem egyszer élesebb hangot ütöttem meg. Ezt szándékosan tettem, mert itt most az volt a feladatom, hogy opponenseimmel szemben megvédjem munkámat, abban kifejtett nézeteimet. Egyben meg vagyok győződve arról, hogy az elvi problémák világos, éles felvetése, amint azt opponenseim tették, s az ugyanolyan világosságra és elvi élességre való törekvés a magam részéről csak elősegítheti azt, hogy ennek nyomán valóban tisztázó vita induljon.

*

Nagy Péter válasza után következő hozzászólások során *Kardos Pál* a Sárarany kapcsán a hőnek szimbólikus voltát fejtegette. Tagadta a narodnyikizmus befolyását a műre, ő Túri Dani alakjában a bukásra ítélt erő tragikumát hangsúlyozta. Nem ismerte el a dekadencia beszüremlését a regénybe, erősen kiemelte a Sáraranynak az előző irodalomtól elütő vonásait, melyek különösen az akkori ifjúságra voltak nagy hatással. Az iskolák levegőjét betöltő sok idealizált, eszményítő tanulság után, mely elszíntelenítette az életet, ezek az írók, a Móricz-féle írók megmutatták, hogy milyen az élet a maga valóságában.

Komlós Aladár a freudizmus magyarországi elterjedésével kapcsolatban mondott érdekes adalékokat. A továbbiakban főként Nagy Péter Nyugat-értékelésével szállt szembe. Méltatta Osvát szerkesztői gyakorlatát, tagadta, hogy Osvát a l'art pour l'art irányzatát erőszakolta volna a fiatal írókra. Vitatta Nagy Péternek azt az állítását, mely szerint Móricz nem érezte jól magát a Nyugat körében. Ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy Babits 1916-ban neki ajánlja a Gólyakalifát, utalt továbbá Füst Milán ódjára, Ady verseslevelére, Kosz-tolányi cikkére. A Légy jó mindhalálig-ról szólva bírálta Nagy Péter álláspontját, mely Móricz 1919 utáni stílusváltozását emeli ki. A mű meleg líraiságát hangsúlyozza, tagadja a ridegség, szenvtelenség vádját.

Király István újból felveti Móricz elődeihez való viszonya fokozott kidomborításá-nak szükségességét. Az a tény, hogy a Jókai—Mikszáth—Móricz-féle fejlődési vonalat Nagy Péter nem mutatja be meggyőzően, ahhoz a veszélyhez vezethet, hogy irodalmunkban a naturalizmus fog előremutatónak és újnak tűnni. Király István szükségesnek tartja a Nyugat plebejus-demokrata szárnya és az esztéta-vonal megkülönböztetését. Komlós Aladárral szem-ben leszögezi, hogy Osvát irodalmi elveit illetően a l'art pour l'art híve. A népiség kérdésével kapcsolatban annak három tartalmi ismervét sorolja fel: 1. eszmei azonosulás a néppel, 2. a nép-élet ábrázolása, 3. a nép ismerete, népközelségben való élés. Nagy Péter dolgozatá-ban az első két ismervé a népiségnek szerepel, elemzi ezeket a kérdéseket, a nép ismerete, a népközelségben való élés problémája azonban nem kap kellő súlyt.

Lőrincze Lajos nyelvi szempontból fűz néhány megjegyzést Nagy Péter disszertáció-jához. Megjegyzéseinek rövid tartalma:

1. Sajnálatosnak tartja, hogy ez a terjedelmes és szép mű a nyelvi kérdésekkel viszonylag igen keveset foglalkozik. Ez nemcsak Nagy Péter hibája: az irodalmi nyelv igényes, módszeres vizsgálatában aránylag nagyon kevés modern kutatásra támaszkod-hatott volna.

2. Említést tesz Nagy Péter Móricz Zsigmondnak azon törekvéséről, hogy irodalmi multunk néhány alkotását saját korában is ható elővé tegye, de nem foglalkozik a Móricz által átírt Kemény, Szigligeti, Tolnai stb. művek nyelvével. Pedig az egész vállalkozásban

ez a leglényegesebb. Jó alkalom lett volna a művek régi és új formáját összevetni: ebből kiderült volna Móricz nyelvi eszménye, s egyben az irodalmi nyelvi ízlés változása. De jó lett volna felújítani ezt a régl pert a kérdés elvi vonatkozásai szempontjából is: megvizsgálni a világnézeti hátterét annak az egyhangu felháborodásnak, amelyet Móricz átirásai az akkori sajtóban kiváltottak.

3. A nyelvjárások irodalmi felhasználásának a kérdését érinti ugyan Nagy Péter, de igen futólagosan. Megállapításait nem bizonyítja. Lényeges megállapítása, hogy »Jó György valójában irodalmi nyelven beszél el« igen vitatható. A mű inkább azt mutatja, hogy Móricz hangtanilag, alaktanilag, mondat szerkezet tekintetében tájnyelven beszélteti hőseit. A tájnyelvet még az ortográfiában is hangsúlyozza (pl. ojan, mijen, Miháj stb.). Mindezekre igen sok példát idézett Lőrincze.

4. Amit Nagy Péter Móricz archaizálásának módjáról ír, azzal egyetért Lőrincze csak kissé elnagyoltnak, hézagosnak találja. Megjegyzi, hogy ez a probléma az előzővel együtt külön disszertáció témája lehetne.

5. Befejezésül foglalkozott Lőrincze Nagy Péter művének a nyelvével, s néhány pongyolaságra hívta fel a figyelmet.

Móricz Virág érdekes személyes vonatkozású adatokkal gazdagította a vitát. Megemlítette, hogy Ady nagyságát Móricz milyen hamar és milyen nagy erővel ismerte fel, mert rendkívül kifejlődött benne a minőség felismerésének érzéke. A Tündérkerttel kapcsolatban elmondotta, hogy Móricz Zsigmondot eleinte Dózsa-téma foglalkoztatta, amint ezt számtalan jegyzete, írása, előadása bizonyítja, s mikor ezt nem lehetett megírni, fordult az Erdély-témához. Bethlen alakjában pedig a semmiből jött, közösségért dolgozó embert akarta ábrázolni, aki egy ország életével, vagyonával próbált helyesen gazdálkodni. Móricz Virág arra is kitért, hogy milyen fontosnak tartotta Móricz Zsigmond a dráma műfaját, a kifejezésnek milyen hatalmas eszközét látta benne. Móricz drámáinak különös jelentőséget ad az is, hogy a népbübitő operettek uralma idején jelentették meg az igazságot a színpadon.

Bóka László ismét Móricz drámáiról beszélt. Ezek a drámák forradalmi hatást keltettek az akkori színpadon, szétfeszítve a hagyományos dramaturgia kereteit. Különleges érénye ezeknek a drámáknak az új követelményeknek megfelelő színes, szenvedélyes drámái nyelv megteremtése. Az élmény és mű viszonyának az opponensi véleményben is kifejtett kérdésére visszatérve Bóka László a szövegbe nyersen átvitt feljegyzések, párbeszédek, élményekkel kapcsolatban azt fejtegette, hogy ezek szervesen beilleszkednek az alkotásba, nem rínak ki abból. Ezeknek a nyers élményeknek a művészi felhasználásában a szerkesztés (konceptió) a döntő.

Ezután *Révai József* levelének felolvasása következett, akinek bíráló megjegyzései számos ponton érintették a vitában felmerült lényeges kérdéseket. (Megjelent a Társadalmi Szemle 1953 decemberi számában):

»Általános véleményem a könyvről: határozottan pozitív. Alapos, nagy anyagismeretre épül, látszik, hogy komoly, elmélyedő munkát végzett. Alapfelfogása is lényegében helyes.« Révai József megjegyzést fűzött a mű történeti jellegéhez: »De ugyanakkor, amikor kifogásolom a könyv túlságosan kronológiai (tehát: nem eléggé elméleti), túlságosan „történeti” jellegét, kifogásolom egyszersmind azt is, hogy nem eléggé és nem igazán történelmi. Tudniillik nem eléggé élet- és korrajz... — Fentiekből folyik: az utolsó fejezet és az egész könyv közt bizonyos ellentmondás van. Tudniillik az utolsó fejezet (A mi irónk) átveszi az én Móricz korszak-beosztásomat (általános demokratikus, kritikai realista, népfuradalmi útkeresés korszaka), de az egész könyvben, az előző fejezetekben ez a korszakbeosztás (ami nemcsak külsőleges periodizálás, hanem egyben elvi értékelése is a móríci művészetnek és e művészet fejlődésének) csak alig-alig van meg, mint elvi alapgonddal, n. int kiinduló pontja a móríci mű marxista értékelésének. Az utolsó fejezet bizonyos fontos megállapításai ezért nem összefoglalásként, az előbbi fejezetek általánosításaként, hanem meglepetésként hatnak... — Könyvében ez a három korszak túlságosan mint stílus-probléma jelentkezik, pedig ez a szempont csak másodlagos. De már előbb is, Móricz 1918—1919 előtti és 1919—1930-as korszaka közti különbség, mint a „drámái”, „impreszionista” stílus és a „lehiggadt” ábrázoló stílus különbsége jelentkezik, nem pedig mint az „általános demokratikus” és a „kritikai realista” álláspont, magatartás, világnézet, mint a történelmi helyzet különbsége.«

Révai József kifejti, hogy Nagy Péter nem mutatja be elég meggyőzően, hogy Móricz a *parasztság* írója: »Hogy Móricz a parasztság írója, ez nem 50 százalékgig mínusz és 50 százalékgig plusz jelent. Nem állítom, hogy könyvében ez így van, kissé túlzok. De mégis: túl sok a kritika Móriczcal szemben! Egyes bagatell — újságcikk — hibáit minek kikaparni és idézni oly bő részletességgel? Ezek a tévelygések jellemzik Móriczot? Emlékezzék csak, hogyan kezelték a Szovjetunióban Gogol hibáit az évfordulók? Én nem a hibák elkenése mellett vagyok. Móricz tévelygéseit és világnézeti gyengéit feltétlenül bírálni kell. De könyvében a bírálat lexikális részletessége eltorzítja az arányokat Móricz pluszai és mínuszai között.«

A »körkép«, az extenzív totalitás kérdésére tért ki azután Révai József: »Ha Móricz a magyar társadalom bizonyos centrális kérdéseit vetette fel, akkor nem baj, hogy »körképét« nem adott, nem döntö, hogy »kihagyta« a munkást, nem baj, hogy nem ábrázolta és nem vetette fel a magyar társadalom valamennyi (hanem csupán egyik) centrális kérdését. Magyarországon — Móricz rá a bizonyíték — 1907-től 1942-ig (és különösen 1919—1930 között) lehetséges volt polgári-demokratikus, helyesebben: paraszti-demokratikus alapon nagyszabású kritikai realista regényt teremteni, nemcsak proletáralapon, szocialista realista alapon! Ez a döntő! Móricz paraszti-demokratikus korlátait kimutatni és bírálni nem a »körkép« követelmény alapján kell.

Az Erdély-probléma: »Szerintem Báthory pendantja Móricz „pozitív” dzsentrí figuráinak: Kerek Ferkónak, Szakhmárynak stb. Abban igaza van, hogy Báthory alakja sehogyan sem sikerült: a „nagyságot”, amelyet Móricz szuggerálni akar, nem érzi és nem hiszi el senki.

Másrészt helyes-e azt állítani, hogy Bethlen Gábor alakjánál Móriczot a felső osztályokkal való összefogás illúziója vezérelte? Talán elenyésző mértékben ebből is van valami. De nem ez a döntő. A Tündérváros Bethlenje — szerintem — messzemenően analóg Heinrich Mann: Henri IV-jával, tehát lényegében *antifasiszta* regény, persze az akkori viszonyoknak megfelelően el is tér és kevésbé jó is, mint H. Mann regénye. A felső és alsó osztályok „összefogása” akár reformista illúziójával, akár fasiszta demagógiájával.

Révai József is aláhúzza az opponensek véleményét Móricz és elődei viszonyával kapcsolatban: »Végül: gyenge Móricz beállítása a magyar irodalom folytonosságába, fejlődésébe. Az utolsó fejezet Móricz irodalmi elődeit túlnyomóan és egyoldalúan a pozitív hős oldaláról nézi. Általában az elődökhöz való kapcsolódást túl sommásan intézi el. Jókait, Mikszáthot eközben erősen lebecsüli. Móricz nagyságának kiemeléséhez erre semmi szükség nincs.

Nagy Péter válaszában összefoglalta a vita során felmerült kérdéseket. Reagált Révai József levelére, bírálatának lényeges pontjait elismerte. Megköszönte a vita során említett érdekes adalékokat. Több vitatott kérdésben, mint például a mőriczi dráma, az Erdély-probléma, megmaradt eredeti felfogásánál. A Király Istvánnal folytatott polémiával kapcsolatban további tisztázás szükségességéről beszélt.

Nagy Péter végső válasza után a bizottság határozathozatalra vonult vissza, majd Tolnai Gábor a Tudományos Minősítő Bizottság titkára elemezte a vita tanulságait.

Nagy Péter »Móricz Zsigmond« c. — azóta nyomtatásban is megjelent — műve alapján elnyerte az »irodalomtudományok kandidátusa« tudományos fokozatot.

(Összeállította: Weber Antal)

SZABÓ EDE

NÉPSZÍNMŰIRODALMUNK NÉHÁNY KÉRDÉSE

(Tóth Ede. — A népszínmű útvesztése.)

»A mi korunk drámai művészete a XIX. századtól olyan örökséget vett át, amelynek egyrésze időközben elértéktelenedett.«

(Hevesi Sándor: A színház.)

I.

Ha a népszínmű hanyatlásának körülményeit kutatjuk, az okot illetően épp a látszólagos virágzás tetőfokán bukkanunk nemvárt meglepetésekre. Tóth Ede kirobbanó sikere, zajos ünnepeltetése, majd később mindmáig tartó irodalomtörténeti túlértékelése: válságtünet és hamisítás. Ami az előbbit, a válságot illeti, az a kortársak előtt is világos volt, — az utóbbit tisztázni mai feladatunk. Szigligeti indulására, a népszínmű eredeti irányára gondolva, nem kétséges, hogy Tóth Ede a műfaj félszrikálásának, útvesztésének beteljesítője. Nem azért lehettek és voltak »pigonjai, mert nagy tehetség volt, hanem mert egész munkássága követendő példát adott a népszínmű torz »fejlődésének« legalizálására. A kor társadalmi, politikai viszonyainak kényszerítő hatására erényként könyvelték el azt, ami hiba volt s